

КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО МІНІМУМУ

Галина Кузь. Кількісні та якісні аспекти укладання фразеологічного мінімуму.

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної лінгводидактики української мови як іноземної – проблемі формування фразеологічних мінімумів для різних рівнів вивчення мови.

Ключові слова: фразеологічний мінімум, лінгводидактика, українська мова як іноземна.

Галина Кузь. Количественные и качественные параметры формирования фразеологического минимума.

Статья посвящена актуальной проблеме современной лингводидактики украинского языка как иностранного – проблеме формирования фразеологических минимумов для разных уровней изучения языка.

Ключевые слова: фразеологический минимум, лингводидактика, украинский язык как иностранный.

Halyna Kuz'. The quantitative and qualitative aspects of forming phraseological minimum.

The necessity of phraseological minimum formation as the constituent of the Ukrainian lingvodidactics is substantiated. The selection criteria of phraseological units for their subsequent acquisition in the process of learning Ukrainian as a foreign language are analysed.

Key words: phraseological minimum, linguodidactics, Ukrainian as a foreign language.

Однією з актуальних проблем лінгводидактики української мови як іноземної (УМІ) на сьогодні є формування (поряд з уже наявними лексичними, граматичними, комунікативними) фразеологічних мінімумів як вичерпних переліків фразеологічних та пареміологічних одиниць, необхідних для засвоєння на різних етапах її вивчення.

Відсутність фразеології у багатьох підручниках з української мови як іноземної або її мінімальне включення пов'язане, на нашу думку, із малодослідженістю лінгвокраїнознавчого потенціалу фразеології і теоретичною та практичною неопрацьованістю поняття фразеологічного мінімуму.

У науковій та методичній літературі проблемам залучення фразеології до процесу навчання і вивчення УМІ присвячено поодинокі статті. Зокрема, проблеми принципів добору фразеології з окресленою метою порушено в публікаціях Н. Ядловської [17], Л. Ніколайчук [13], Г. Кузь [5], Н. Красицької [4]; можливості використання різних тематичних груп фразеології в дидактичному процесі досліджували Г. Наконечна [12], Ю. Сагата [15]; методичні прийоми залучення і семантизації фразеологізмів описані у статтях Т. Лагути [7], Г. Кузь [6]. Як бачимо, лінгводидактичний потенціал використання фразеології в іномовній аудиторії потребує різноаспектного і системного вивчення.

У статті піде мова про потребу виокремлення фразеологічного мінімуму як необхідного й ефективного елемента формування лінгвокраїнознавчої компетенції у процесі поетапного навчання мови в іномовній аудиторії. Метою дослідження є окреслити відомі в науці підходи до визначення кількісної та якісної структури фразеологічних мінімумів для різних етапів вивчення української мови як іноземної.

У методиці викладання УМІ поняття фразеологічного мінімуму ще остаточно не окреслене: фразеологізми рекомендується включати до складу лексичних мінімумів. Такий підхід має право на життя, оскільки добір лексичних та фразеологічних одиниць для кожного з визначених «Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти» рівнів володіння іноземною мовою тісно пов'язаний із мінімумом комунікативним. Останній своєю чергою відображається у переліку ситуацій і розмовних тем, опрацьовуваних у процесі опанування відповідного мовного рівня [3].

Однак досвід польських та російських колег дослідників окресленої проблеми і практиків [10, 16, 18, 21, 22] підказує, що фразеологію як складник лінгводидактичного процесу варто розглядати в тому числі й окремо, наприклад, в аспекті її семантизації (способи введення фразеологізмів в активний і пасивний словник того, хто вивчає мову, можуть бути представлені в спеціальних підручниках, наприклад, див. список літератури: 19, 20), а також з погляду розкриття її етнокультурного потенціалу в процесі навчання (такий потенціал має бути представлений у спеціальних навчальних фразеологічних словниках).

Відбір навчального матеріалу – складний процес. Перед укладачами мінімумів, словників, підручників та програм виникають такі основні проблеми: 1) що взяти за одиницю відбору; 2) скільки таких одиниць необхідно; 3) які саме одиниці варто вибирати; 4) якими принципами й критеріями необхідно керуватися при їх відборі.

Перші спроби дати відповідь на ці запитання українські лінгводидакти здійснили в 90-х рр. минулого століття. У 1995 р. Н. Зайченко та С. Воробйова у праці „Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців” запропонували мовний (фонетичний і граматичний), комунікативно-поняттєвий та лексичний мінімуми, які складають змістову базу для розроблення конкретних програм навчання іноземців української мови, а також для написання підручників і навчальних посібників. Варто відзначити, що в названому виданні вперше етапи навчання української мови як іноземної виділені відповідно до загальноприйнятих у системі сертифікованого навчання іноземних мов у країнах Європи [11].

Ще одним орієнтиром для визначення кількісного та якісного складу мінімумів може бути Проект Державного стандарту з УМІ, укладений науковцями Львівського національного університету ім. І. Франка [8]. Державний стандарт з української мови як іноземної – це сукупність норм і положень, що окреслюють державні вимоги до володіння українською мовою для громадян чи осіб без громадянства, які вивчали українську мову як іноземну на рівні середньої і/або вищої освіти, та гарантії держави щодо можливості досягнення, сертифікації і застосування набутих знань. У ньому подано шкалу рівнів володіння УМІ, вимоги мовного і комунікативного характеру до кожного з рівнів та їхнє змістове наповнення, методи і форми сертифікації кожного з рівнів володіння українською мовою [2].

Як бачимо, у зазначених науково-методичних працях поза увагою дослідників залишилися одиниці і мінімуми лінгвокультурологічні, хоч в лінгводидактиці загальноприйнятим є положення про обов'язковість включення в процес навчання країнознавчих та лінгвокультурологічних знань. Успішна комунікація в новому мовно-культурному середовищі неможлива без засвоєння відповідної кількості прецедентних імен, висловлювань, текстів, без яких представник іншої культури не зможе зрозуміти ні мотивації поведінки своїх співрозмовників, ні реакції носіїв мови в тих чи інших ситуаціях. Тобто можна очікувати численних збоїв міжкультурної комунікації на будь-якому рівні (особливо на високих) володіння мовою.

Формування етнокультурного (представленого прецедентними іменами, ситуаціями, афоризмами, пареміями, символами та ін.) та фразеологічного (як частини етнокультурного) мінімумів традиційно відбувається в контексті виокремлення лексичних мінімумів, які у свою чергу складають основу комунікативних і граматичних мінімумів. Наприклад, фразеологізми та паремії включені до високого (B2) та вищого (C1) лексичних мінімумів російської мови як іноземної у формі додатків [1, с. 650–651]. Власне тому вважаємо за необхідне, з'ясовуючи обсяг та зміст фразеологічних мінімумів, відштовхуватися також від уже сформованих кількісно і якісно лексичних тезаурусів, призначених для вивчення і використання іноземцями, що опановують мову.

Отже, спробуємо дати відповіді на запитання, поставлені у вступній частині статті (що взяти за одиницю відбору? скільки таких одиниць необхідно? які саме одиниці варто вибирати? якими принципами й критеріями необхідно керуватися при їх відборі?) стосовно фразеологічного мінімуму.

Відповідь на перше питання, на наш погляд, є очевидною: до лінгводидактичного процесу мають бути включені різні типи фразеологізмів у широкому розумінні цього терміна: ідіоми, фразеологічні вирази і сполучення, структури, що виконують номінативну і комунікативну функції, фразеологічні одиниці, побудовані за моделлю словосполучення і речення, а також такі, що є еквівалентами сполучників, прийменників, вигуків фразеологізми, фразеологічні комунікативи та ін., оскільки зазначені різновиди мовних одиниць використовують для реалізації різних комунікативних завдань.

Зі скількох одиниць оптимально мають складатися фразеологічні мінімуми? Кількісний склад лексичних мінімумів української мови як іноземної визначається з орієнтацією на прийняті в європейській практиці параметри: 400-500 слів для рівнів A1-A2; 800-1000 слів для рівнів B1-B2 та 1500-2000 слів для рівнів C1-C2 активного словникового запасу. Важливим у практиці засвоєння іншомовної лексики є визначення в межах лексичного мінімуму активного складника – слів, якими необхідно послуговуватися в усному мовленні для вираження власних думок, та пасивного, або рецептивного, – слів, які потрібно розуміти у процесі читання і слухання

іншомовних слів, речень, текстів. У методиці виокремлюють також потенційний словник, який виникає на основі самостійної семантизації учнями лексики під час читання. До потенційного словника відносять: а) інтернаціональні слова, подібні за звучанням і/або написанням та за значенням до слів рідної мови; б) похідні та складні слова, що складаються з відомих учням компонентів; в) конвертовані слова; г) нові значення відомих багатозначних слів; д) слова, про значення яких учні можуть здогадатися з контексту.

З урахуванням рецептивного словника цифри оптимальних лексичних мінімумів значно збільшуються. Наприклад, у російській лінгводидактиці видані та активно застосовуються лексичні мінімуми для елементарного, основного та рубіжного рівнів. У кількісному вимірі вони виглядають так: елементарний рівень (A1) – 780 слів, основний рівень (A2) – 1300 слів, рубіжний рівень (B1) – 2300. Опрацьовують та апробують такі рівні: високий (B2) – більше 5000, вищий (C1) – приблизно 10500 слів [1, с.650]. Польські переліки необхідних для засвоєння слів для різних рівнів вивчення мови включають таку кількість слів: 1569 – для рівнів A1-A2; ще 1302 слова для рівнів B1-B2 та додатково 1658 – для рівнів C1-C2 [23, 24, 25].

Кількісний параметр фразеологічних (паремійних) мінімумів для різних сертифікаційних рівнів, на жаль, ще не визначено у слов'янській лінгводидактиці, хоча спроби виокремлення та формування таких переліків існують.

У російській методичній науці робота над формуванням корпусу надслівних одиниць, що можуть бути об'єктом вивчення іноземцями, тривала з 70-80-х рр. минулого століття. Так, ще в 1974 р. Г. Перм'яков у доповіді „До питання про паремійний мінімум мови (на матеріалі російських народних висловів” сформулював важливість створення паремійного мінімуму не тільки для вивчення іноземцями, але й для розуміння рідної мови і фольклору [14, с. 150]. Учений запропонував і зреалізував методику пареміологічних експериментів, утілення яких дало можливість йому укласти два списки – 500 найуживаніших російських паремій і 75 найуживаніших російських порівняльних зворотів [14, с. 149-169].

У вже згадуваній додаток до лексичного мінімуму для високого рівня (B2) російської мови включено 145 одиниць. Щоправда, як зазначає дослідниця Н. Андрюшина, „у процесі його використання стало очевидно, що частину цього списку варто перенести на рубіжний рівень (B1), а перелік пареміологічних одиниць високого рівня доцільно збільшити приблизно до 250 одиниць. При роботі над аналогічним розділом вищого рівня (C1) укладачі дійшли висновку, що його обсяг повинен скласти не менше 500 одиниць (саме такий обсяг мають багато сучасних фразеологічних мінімумів)” [1, с. 651].

Польський дослідник Г. Шпіля у праці „Minimum paremiologiczne języka polskiego, badanie pilotażowe” з-поміж 300 прислів'їв, вибраних на підставі анкет, визначив 72 найпопулярніші одиниці, які і склали пареміологічний мінімум [22].

Як бачимо, робота над визначенням оптимального обсягу фразеологічних мінімумів триває у слов'янському просторі і ця проблема тісно пов'язана з питаннями методики відбору фразеологічних одиниць. Окрім визначення й апробування методів відбору фразеологічних (пареміологічних) одиниць для їх включення у фразеологічні мінімуми, на наш погляд, варто брати до уваги можливість пасивного й потенційного фразеологічних мінімумів, які можуть формуватися у процесі засвоєння лексики та в процесі самостійної роботи з художніми, публіцистичними та науковими текстами. Так, наприклад, фразеологічні сполучення зі словами *серце* (*плаче, розбивається, падає, рветься, говорить*), *душа* (*вилітає, (не) лежить, розривається, співає, бажає*), назвами частин тіла (*рука* (*важка, тверда, права*); *очі* (*вилазять, горять, злипаються*)) можна віднести до потенційного чи пасивного сегменту, адже їх семантизація не складатиме труднощів для учнів, принаймні в аудиторії, яка володіє ще однією слов'янською мовою. До потенційного мінімуму також можна віднести інтернаціональні фразеологізми – біблійні (*вавилонське стовпотворіння, нести свій хрест, хто з мечем прийде, від меча й загине*), фразеологізми, що походять з античних джерел (*дамоклів меч, езопівська мова*), всесвітньовідомі крилаті вислови (*бути чи не бути, буря в склянці води, синій птах, голий король*).

Які саме одиниці варто вибирати? Якими принципами й критеріями необхідно керуватися при їх відборі? Відповідь на ці запитання варто формулювати поетапно для кожного з рівнів опанування мови.

У методичній літературі виокремлюють такі основні критерії відбору фразеологічного мінімуму: лінгвокраїнознавча та комунікативна цінність, доступність, нормативність, пов'язаність із граматичним та лексичним мінімумами, можливість витлумачити фразеологічну одиницю стисло і знайомими словами, прозора внутрішня форма, наявність відповідника в рідній мові/екзотичність, орієнтація на сучасну дійсність. На різних рівнях вивчення мови ранжування за важливістю названих критеріїв буде різним [5, с. 129].

Так, на початковому та базовому рівнях (A1-A2) першочерговими є принципи доступності, прозорості внутрішньої форми, комунікативної цінності, можливість одним-двома словами витлумачити значення, „інтернаціональність” фразеологічної одиниці.

На рубіжному та високому рівнях (B1-B2) важливо брати до уваги пов'язаність із граматичним та лексичним мінімумами, частотність використання, лінгвокраїнознавчий потенціал фразеологічних одиниць, їх екзотичність.

На вищому і найвищому рівнях (C1-C2) доповнюємо лексичний і граматичний матеріал різностильовими стійкими сполуками, сучасними новотворами, поширеними в засобах масової інформації та науковому стилі фразеологізмами.

Надійною підмогою в роботі над формуванням фразеологічних мінімумів могли б стати частотні фразеологічні словники та спеціальні навчальні фразеографічні праці. Потребу такого типу фразеологічних навчальних словників відзначає В. Мокієнко у статті „Современная русская и славянская сопоставительная фразеология (синхрония и диахрония)”: „до цього часу ми не маємо фразеологічних словників-мінімумів для носіїв різних мов, для різного етапу навчання і різної професійної орієнтації [...]. Ні в одній слов'янській країні (як, власне, і в усій Європі) не створено частотного фразеологічного словника, на основі якого і можна було би створювати мінімізацію навчального матеріалу” [9, с. 15].

А поки частотні та спеціальні навчальні фразеологічні словники ще не укладено, роботу над формуванням фразеологічних мінімумів можна здійснювати на базі шкільних навчальних словників. До таких мінімумів можна, очевидно, включати також фразеологічні одиниці, що найчастіше використовуються в підручниках з української мови як іноземної, адже в підручники зазвичай потрапляє вже перевірений практикою мовний матеріал. Іншим способом добору фразеологічного матеріалу для його подальшої апробації можуть бути різного роду опитування, анкетування, які допоможуть установити ступінь придатності фразеологізмів для засвоєння в різних аудиторіях іноземців, що вивчають українську мову.

Література

1. Андрюшина Н. П. Лексические минимумы по русскому языку как иностранному: проблема отбора лексических и фразеологических единиц / Н. П. Андрюшина // Проблемы истории, филологии, культуры. – 2011. – № 3 (33). – Москва-Магнитогорск-Новосибирск : Отд. ист.-фил. наук РАН. – С. 649–652.
2. Державний освітній стандарт з іноземної мови (загальна середня освіта, V–IX класи). Проект / за ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1998. – 32 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Красицкая Н. С. Об использовании фразеологического минимума на подготовительном факультете / Красицкая Н. С., Красицкая Н. Е. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal
5. Кузь Г. До проблеми формування фразеологічного мінімуму / Галина Кузь // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2013. – С. 122–129.
6. Кузь Г. Фразеологія у формуванні мовної компетенції студентів у процесі викладання української мови як іноземної / Галина Кузь // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2009. – С. 172–179.
7. Лагута Т. М. Фразеологізми як аспект вивчення лексики української мови іноземними студентами / Т. М. Лагута. – Режим доступу : <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/23.pdf>
8. Мазурик Данута. Державний стандарт з української мови як іноземної (від теорії до практики). / Данута Мазурик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2010. – Вип. 5. – С. 10–14.
9. Мокиенко В. Современная русская и славянская сопоставительная фразеология (синхрония и диахрония) / Валерий Мокиенко // Przegląd Rusycystyczny. – Katowice, 2008. – С. 9–26.
10. Русский язык для студентов-иностранцев : сб. метод. стат. – М. : Рус. яз., 1984. – Вып. 23. – 61 с.
11. Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців / укл. Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К. : Ін-т системних досліджень, 1995. – 200 с.

12. Наконечна Г. Дидактичні особливості фразеологічних богословізмів у вивченні української мови як іноземної / Галина Наконечна // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – С.119–121.
13. Ніколайчук Л. А. Методика викладання іноземної мови і літератури як критерій добору національно-культурного змісту навчання / Ніколайчук Л.А. – Режим доступу : *eprints.zu.edu.ua*
14. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии / сост., авт. вступ. ст. Г. Л. Капчиц. – М. : Наука, 1988. – 235 с.
15. Сагата Ю. Анімалістична фразеологія у вивченні мови як іноземної / Юлія Сагата // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2009. – С. 157–171.
16. Садыкова С. З. Об объекте и предмете страноведческой фразеологии / Садыкова С. З. – Режим доступу : *nbisu.moy.su*
17. Ядловська Н. Фразеологічний матеріал української мови в чужомовній аудиторії / Наталія Ядловська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – С.122–125.
18. Madeja A. Frazeologia w nauczaniu języka polskiego jako obcego / Agnieszka Madeja, Małgorzata Smereczniak // Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego I. / Red. Taczyńska, Katarzyna; Birecka, Karolina. – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010. – S. 39–46.
19. Pięcińska A. Co raz wejdzie do głowy – już z niej nie wyleci. Czyli frazeologia prosta i przyjemna / Anna Pięcińska. – Kraków, 2006.
20. Rybicka E. Nie taki diabeł straszny: Podręcznik frazeologii polskiej dla obcokrajowców / E. Rybicka. – Kraków, 1994.
21. Szafraniec K. Nauczanie frazeologizmów w metodzie komunikacyjnej / Kamil Szafraniec // Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców. – № 20. – Glottodydaktyka – media – komunikacja. Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej, I. Dembowska-Wosik, E. Pałuszyńska (red.). – Łódź, 2013. – S. 103–110.
22. Szpila G. Minimum paremiologiczne języka polskiego, badanie pilotażowe / Grzegorz Szpila // Język Polski . – 2002. – № 1. – S. 36–42.
23. Zgólkowa H. Lista hasel do słownika-minimum współczesnej polszczyzny (I poziom nauczania) / Halina Zgólkowa // Język polski jako obcy. Programy nauczania na tle badań współczesnej polszczyzny / red. W. Miodunka. – Kraków, 1992. – S. 67–77.
24. Zgólkowa H. Lista hasel do słownika podstawowego języka polskiego (II poziom nauczania) / Halina Zgólkowa // Język polski jako obcy. Programy nauczania na tle badań współczesnej polszczyzny / red. W. Miodunka. – Kraków, 1992. – S. 78–87.
25. Zgólkowa H. Lista hasel do słownika podstawowego języka polskiego (III poziom nauczania) / Halina Zgólkowa // Język polski jako obcy. Programy nauczania na tle badań współczesnej polszczyzny / red. W. Miodunka. – Kraków, 1992. – S. 88–99.
26. Zgólkowa H. Słownik minimum języka polskiego / Halina Zgólkowa. – Kraków, 2013. – 340 s.